

ФАНИ ПОПОВА-МУТАФОВА
„1444 ГОДИНА“

chitanka.info

*„Тук ходи Кусан войвода със триста души
юнаци да коли турци и потурнаци.“*

КУНОВИЦА

Изведнъж притъмня. В далечината отекнаха гръмотевици, зачестиха мълнии, неспокойно прелетяха гълъбите към гнездата си по високите кули на замъка Файдаш. Когато зачу в преддверието равномерен тропот на много мъжки стъпки и неясна глъчка на снишени гласове, старата майка затвори за миг очи, сърцето ѝ се блъскаше, сякаш искаше да разчупи гърдите ѝ. Но спокойното лице не издаде дълбоката тревога и тя полека сложи ръка връз рамото на мъжа си. Каза тихо:

— Идат.

Вратите широко се отвориха и голямата оръжейна зала се изпълни със звън от бранни доспехи, блясък на излъскан челик, шумолене на свила. Знамената, веещите се наметки паднаха в тежки дипли. Синовете и внуците едновременно прегънаха дясно коляно и свалиха шлемове. Майката простря длани над приведените им чела, зашъпна молитва за здраве и сполука. Главата на Шишман бе вече посребряла като тая на баща му, кесаря Фружин, сурият перчем на Александър напомняше кестенявите коси на працядо му цар Иван Александър, докато тъмните къдрици на другите имаха отблясъци на гарваново крило като плитките на Сара, наречена новопросвещена Теодора.

Но когато целунаха ръка на баща си — той беше стар и болен, а те отиваха на бран за живот и смърт, — в очите на тия сурови и яки мъже блесна влага, която те не се помъчиха да скрият.

Великият час, дългоочакваният, най-сетне бе дошъл и за тях.

Половин век, откакто преславният царевград Търнов бе паднал в ръцете на османлиите. Четиридесет години, откакто Фружин, вторият син на Иван Шишман, бе вдигнал, заедно с братовчеда си Костадин Срацимиров, бунт в западните български предели, от Бдин и Пирот до Врачанско. Тогава светът бе осъмнал с невероятната вест: Баязид Светкавицата бе разгромен с цялата си войска и пленен от монголския

вожд Демир хан, или Тамерлан в съдбовната битка при Анкара в 1402 година.

Побягнали в Маджарско заедно с всички българи, които не можеха да понесат робския жребий и не бяха преклонили глава да приемат чужда вяра, Фружин Шишманов и чедата му живееха само с мисълта как да помогнат на поробената си бащиния. Унгарският крал Сигизмунд им беше дал земи в югоизточните си предели, в Темешкия комитат, за да бъдат по-близо до родината си. Там Фружин бе основал нова столица, Търнау, там се стичаха всички, които очакваха часа на свободата. И бяха тръгнали след него, когато той ги беше повел към долината на Тимок, за да се присъединят към бунтовните дружини на чичовия му син Костадин. Защото наследниците на Търновската и Видинската корона се обичаха повече от братя и бяха готови да жертвуват живота си, за да заличат злото, сторено от неизлечимата омраза на бащите им. Но тогава никоя от съседните страни не вдигна оръжие, за да им се притече на помощ. Заслепени честолюбци не виждаха, че само с дружни сили се сломява общият враг. В размирното време всеки гледаше да заграби нещо от ближния съсед, без да види, че утре той сам ще дири помощ срещу поробителя, който нямаше и тях да пощади. Султан Сюлейман удави в кръв въстаналите области. И отново Фружин и Костадин подириха спасение в чуждата земя. Ала не угасна жаждата им за свобода.

След смъртта на Костадин, ден и нощ Фружин продължи да плете мрежи от съюзи, да слага яка основа на делото за обща борба, която щеше да спаси всички балкански народи от смъртната заплаха на полумесеца. Премина всички друмове, посети всички столици, склони всички вождове, от прославения княз на арнаутите Георги Кастриоти, или Скендербег, до босненския крал Твърдко, от влашките войводи до сръбските деспоти. Косите му побеляха в пътувания и преговори, а десницата му не отпусна меч по всички бранни полета, където начело на своите полкове защитаваха унгарската земя с надежда, че в замяна ще получи помощ за освобождението на своята. Ненапразно в грамотата, с която унгарският крал бе дарил областта Максонд северозападно от Торонтал, на многоуважавания Фрузинус, Сигизмунд бе изтъкнал, че той „в твърде тежки и успешни походи против турците и други врагове, с труд и мъжество се борил, като излагал себе си и своите блага на смъртна опасност“.

Великият час отново бе дошъл, но твърде късно за него. Сега синове и внуци щяха да продължат делото, му.

Майката окачи всекиму на врата по една муска закрилница. Бащата бавно стана от дъбовия стол и ясно изрече с равен глас:

— На добър час. Дано вие постигнете това, което ние не успяхме.

Нищо не издаде вълнението, което бушуваше в кръвта му. Може би само едва забележимото треперене на ръцете. Защото той с радост би дал живота си, който беше безсмислен без свободата на родината, ала бащиното сърце болеше за чедото. Навън засвятка още по-често, зацвилиха коне, припряно затръбиха бойни рогове, екнаха стародавни песни за бран и победа. Българите от Темешварско се нареждаха под Шишмановското лъвско знаме, за да се влеят в съюзните войски, които тръгнаха на борба за вяра и свобода. Неудържим копнеж ги теглеше към земята на деди и прадеди. Тук, в новия Търнау, те сънуваха оня Търновград, където бяха израснали бащите им и където сега се вееше знамето на неверника. И знаеха, че там, в поробената държава, сред поданиците на султана, съществуваше друга държава, тайна и невидима, пръсната из планинските усои, скрита в шумака, закрилница на беззащитни и мъстителка на злочести. И ден и нощ чакаха тия, които сега бяха тръгнали за последната борба. Чакаха ги хайдутите в горските дъбрави, чакаха ги орачи и копачи, чакаха ги овчари и търговци, защото целият народ беше ятак на незнайните борци.

Когато зърнаха да се явява върху най-горното стъпало на ширното мраморно стълбище гордата осанка на кесаря Фружин, висок и величествен в дългия си доземи кафтан, обграден от всички свои синове и внуци, начело с Шишмана втория, войскарите нададоха викове, които отекнаха по-силно от грохота на гръмотевиците, почнаха да удрят с мечове по щитовете си, да размахват окичените с байрачета копия.

Мълниите се отразяваха в желязото на ризници и шлемове, първите капки дъжд тежко затупкаха по прашния друм, войските бавно почнаха да се източват към юг, сред падащия здрач и фученето на вятъра, следени, дорде поглед стига, от зора на стареца и безмълвната майка, уловена крепко за лакътя му. Мълчаливо гледаха със замрежени от сълзи очи всички снахи и дъщери. Ала една мома липсваше сред

женската челяд. И тя бе заминала с братята си, момък сред момците, в лъскави железни доспехи, с остригани коси под бранния шлем.

Щом заглъхна и последният конски тропот, тежка въздишка разчупи гърдите на стария кесар. Ах, защо нямаше вече ония младежки сили, както по времето, когато бе избягал от Никополската крепост и тайно преплувал Дунава, дирейки спасение от плен и робство, предпочитайки смъртта пред съдбата на по-големия си брат. Наследникът Александър бе приел исляма, за да загине безславно като поданик на султана, в бран срещу враговете на своя поробител, защитник на чуждата вяра.

Да можеше Фружин да тръгне редом с децата си, да загине или победи заедно с тях. Да развее отново знамето, както преди четиридесет години. Ала немощна бе старческата ръка. Днес други, по-крепки от него бяха поели с младежки порив стария познат път.

През Дунава и Белград, все по левия бряг на Морава, към Ниш, София, Одрин... От Цариград щяха да им подадат ръка Палеолозите, синовете на Елена Драгаш, византийската императрица, оная кюстендилска княгиня, дъщеря на злочестия деспот Константин, който бе приел да стане поданик на султана. А четвъртият и син, наречен Константин на дядо си, който предпочиташе да носи майчиното си име Драгаш пред бащиното Палеолог, за да остане в историята паметен като Константин XI Драгаш, последен дръзновен защитник на Цариград, дебнеше, спотаен в Морея, за да се присъедини към бунт откъм крайния югоизток на полуострова. В Кроя Скендерберг, който отново си бе възвърнал бащиното име Кастриоти, чакаше с другите албански вождове искрата на всеобщия бунт.

На 1 ноември съюзните войски начело с младия унгарско-полски крал Владислав III завзеха Ниш след страшен бой с войските на Касим паша. Името на победителя, ненадминатия пълководец Янош Хуниади, се разнесе из целия полуостров. Пълни с възторг и надежда, забиха сърцата на поробените.

Янкула войвода!

В посланието си до Будапеща, изпратено от Пирот на 9 ноември, прославеният юнак писа:

„Нашата войска е добре. Чака с нетърпение сражение и се увеличава всеки ден от българи, бошнаци, албанци и сърби, които

прииждат към нас от всички страни и се радват прекомерно, задето сме дошли. Народът от околностите ни носи всичко, което е нужно...”

Орачи, копачи, овчари, въоръжени с косери, секири и търнокопи, се сбираха на дружини и се вливаха в отрядите на войските. Децата на тия, които бяха загинали преди четиридесет години, помнеха подвизите на бащите си през Темското въстание на Фружин и Костадин Бдински. След Пирот падна и София.

На 1 декември 1443 година българите видяха отново славната крепост на Средец в свои ръце.

Бе минало времето, когато хайдушките дружини напущаха своите сборища в Стара планина и тръгваха подир овчарите, които бяха подкарали стадата на топло в равнината. Ятаците прибираха хайдутите като аргати или ги криеха да презимуват до следната пролет. Зимата сякаш и тя помагаше. Бавеше се да дойде. Последните лъчи на есенното слънце прозираха през оголените клони на високите, извисени до небеса дървета. Върху меката шума момчетата бяха полегнали и тихо разговаряха, заслушани да чуят стъпките на овчарите, които им носеха сирене и хляб. Шепотът заглъхна:

— Какво чака Радан войвода още, та не се прибираме? Защо не...

И войводата, който се бе навел да загребе с тасче вода от бликащото сред дъбовите кореняци кладенче, внезапно се ослуша, ръката му се смрази. Той захвърли тасчето, погледна втренчено момчетата. Някой викаше и тичаше нагоре по сипеите. Гласът му бе страшен, нечовешки. Изтръпнаха. Нима и тук можеше да ги издири турска потеря? Наскачаха. Двамина се спуснаха и уловиха младия селянин, който бе спрял задъхан пред войводата.

— Ти ли си Радан? — после премаля в ръцете на хайдутите. Попръскаха го с вода.

Долу, в далечините на кръгозора, по виещия се друм, сред облаци прах, святкаше оръжие, нижеха се хиляди люде, пешаци, конници.

Младежът дойде на себе си. От белите му устни отново се изтръгна оня страшен вик:

— Идат! Дочакахме! — хълцания пресякоха гласа му. — Идат нашите!

Радан разбра. Бурна радост за миг го зашемети като силно вино. Ала докато хайдутите се прегръщаха като обезумели, той отново се взря в далечината, закривайки с длан челото си. Ниските хълмове ту закриваха войската, ту откриваха неизгледната ѝ върволица. Дълбока бръчка се вряза между веждите на войводата.

— Те смятат да минат през Троянския проход!

Той бързо запасваше меча си, даваше нареждания:

— Прибирайте оръжието! Оседлайте белия! Този път не е за тях. Много е заварден! Ловешката крепост е обсадена! Трябва да поемат през Златишкия проход, а не през Троянския!

Не мина много време и дружината, която трескаво сбираше оръжията си, за да се притече на помощ на идващите освободители, видя как по белия друм препусна белият жребец на войводата.

Равномерно кънтяха стъпките на блюстителите по каменните площадки на високите кули. Оттам се разстилаше гледка по цялото равно поле, между Искъра, Осъм и Дунава. Но погледът на стражите бе отправен неизменно към юг. Защо по цели дни войводата на Ловешката крепост не свалеше очи от вечно заснежените върхове на Стара планина? Какво очакваше Станко Косан? От какво се боеше? Нали неговата твърдина едничка бе останала непокорена? Дори след падането на столицата Търнов, боляр Станко Косан не бе склонил да предаде своето непревземаемо гнездо. Затова бе получил от султана ферман, че признава неговите права, ако приеме да бъде негов васал. И ловчанци живееха свободно в своята почти независима област. Тогава?

Но Станко Косан знаеше какво очаква. По тайни пътища той бе получил вест, че се подготвя нов бунт, че приближава великият час. Техните щяха да дойдат откъм Троянов проход, а Ловешката крепост щеше да им бъде крепка опора в съдбовната борба.

Една ранна утрин, като пукна зората и високите снежни планински върхове заблестяха като елмази, откъм прохода се заточиха войски, пред които препускаха конници с остро извисени гугли. Полумесец бе закрепен връз маждраците, на които се вееха червени знамена.

Еничари!

Дебнещите край прохода съгледвачи донесоха в Ловеч грозна вест:

— Синан паша иде да завземе крепостта!

Станко разбра. Те искаха да си запазят гърба преди битката, която вече приближаваше. И заповяда да се прибере народът в крепостта, добитъкът да се изтегли в планината, да се залостят яките порти и се вдигнат всички мостове. В твърдината имаше запас от храни за много месеци, а вода си взимаха от реката по един таен подземен път. Върху кулата пред главната порта закрепиха копие, връз което бяха набучили фермана с нарушения договор. Така някога Иван Асен бе тръгнал на бой с копие, върху което бе закрепен договорът, нарушен от кир Тодор Комнин. И с него бе победил. Не Асен, а правдата беше победила.

Хайдушката дружина на Радан войвода се увеличаваше отчае на час. Тя се вля в отрядите на Хуниади и тръгна начело, за да сочи пътищата. Янкула прие съвета на Радан и промени посоката на похода, по дефилето на Марица. Но в това време Мурад II бе пристигнал с помощни войски от Мала Азия и бе заел проходите към долината ѝ. Тогава войводата Радан направи ново предложение:

— Да тръгнем по долината на Стрема и минем през Златица...

Ала и там турците бяха вече успели да заградят южните проходи на Средна гора, като запречили скалистите теснини с колове и гъсто наредени, едно до друго, отсечени дървета. Мурад не искаше да се срещне с железните войскари на освободителите на равното Пловдивско поле. Затова двете войски се срещнаха на Златишкото.

Внезапно през нощта задуха севернякът и довея снежни вихри. Мразният вятър брулеше лицата на уморените бойци и ги засипваше със ситни ледени иглици. Ръцете на часовите край кралския стан замръзваха, но те не се помръдваха от местата си. Еничарите заливаха стръмнините с вода, за да не могат конете на Хуниади да минават върху поледиците. Селяните от околните места носеха кожуси, калпаци от вълча кожа, ямурлуци, слама. Планинците свличаха дърва от горите и поддържаха огньовете, накладени пред шатрите.

В това време незнаен храбрец, преоблечен в еничарски дрехи, запрати с прашка камък, на който бе завързана книжка с вест за войводата Косан. Сякаш не камък, а запалена главня падна в Ловешката крепост. Лумна пращявката юнашка кръв в защитниците

на твърдината, където някога Асен и Петър бяха устояли срещу напора на византийските пълчища. И в една тъмна нощ, когато черни облаци бяха покрили беззвездното небе, Станко Косан се спусна по въже от крепостната стена в дълбокия дол под нея. Последваха го триста най-верни и дръзновени войскари.

Затръбиха бойните рогове в кралския стан за сбор. Отвсякъде се стекоха пръснатите за храна и фураж пешаци. Редом с тях идеха и яки мъже, всеки грабнал кой секира, кой сопа, кой костен лък, останал от деди и прадеди.

Янош Хуниади построи войската си в боен ред. Пешаците по средата, конницата от двата края. След това я обиколи на кон, като я насърчаваше с гръмки възгласи. Отново затръбиха роговете за нападение. Двете войски се сблъскаха с грозна сила. Гората ехтеше от страшните викове на планинците, скалистите проходи отекваха звъна на оръжията, цвиленето на конете. Три часа трая неравният бой. Султанските отряди прииждаха от час на час с нови и пресни сили. Съюзените войски се топяха, изтощени до последен предел.

В решителния миг, когато везните клоняха ту на една ту на друга страна, нечакан вик се вдигна откъм тила на турските войски. С грозен рев, като помитаща стихия, тичаха войскарите на Станко Косан в помощ на братята си. Изненадани, разколебани, турците захвърлиха оръжието си, други паднаха убити, трети побягнаха.

И пак се понесе по целия свят името на непобедимия витяз Янкула!

Беше 12 декември от 1443 година.

За да запази силите си, Хуниади реши да изтегли войските и да се върне в Унгария, за да дойде отново напролет и продължи войната, щом преминат ледените дни.

Ала при Горна Струма Махмуд Челеби го чакаше в непроходимата засада. Тогава победната войска пое отново пътя през София към Ниш, следвана по петите от дебнещия аскер. Но колкото и да се мъчеха да нападнат и унищожат оттеглящите се войски, турците получаваха само поражение след поражение. В прохода при Куновица Янкула Хуниади внезапно извърна войските си назад и смело нападна преследвачите.

Паши и бейове видяха ръцете си вързани в позорен плен. Начело на синджир роби беше сам Махмуд Челеби, зетят на султана. Турската сила бе унищожена. Беше 2 януари на съдбовната 1444 година. И пак литна по целия свят славата на победата при Куновица.

Мурад II поиска мир.

Звънът на всички пещенски камбани посрещна завръщащите се победни войски с ликуващи призови. Жени постилаха пред коня на краля и на Хуниади скъпи килими, закичваха морните бойци с дарове, извадени от раклите на моминската прикля, деца целуваха ръцете им, младежи се хвърляха да ги прегръщат, да гаят лъковете и щитовете им, моми поднасяха вино и погачи. Тъмната заплаха на робството бе отминала. Народите отсам и отвъд Дунава си бяха отдъхнали.

Съдбата дарява с победа и сполука тия, които храбро жертвуват живота си. Народът бе изпълнил своя дълг. Но идеше ред на честолюбивите вождове, несговорчиви и надменни. Дали случайно хан Кубрат бе дал предсмъртен завет на синовете си да бъдат единни, сплотени и с това — непобедими? Не беше ли писал още в четвъртия век преди нашата ера Херодот: „След индийците, траките са най-многобройният народ на земята. Ако не бяха тъй несговорчиви — щяха да бъдат най-силните.“

Никога Рим нямаше да сложи властна ръка над гордите тракийски племена и да ги превърне в роби, ако техните крале не бяха водили упорити и безсмислени борби помежду си: дали бесите или одризите да завладеят Светилището на Дионис? Никога храбрите траки нямаше да покоряват света под знамето на римския орел, докато жените и децата им превиваха шия в ярема на срамно робство, ако Реметалк, Севт или Котис не бяха викали най-върлия си враг да им помага в братоубийствените крамоли. Тъй болярска несговорчивост бе помогнала на Василий Българоубиец да сломи, един по един, несломимите български орли. Дали сега, поне сега, пред грозната заплаха старият недъг щеше да замлъкне? Нима под знака на полумесеца древната тракийска кръв щеше отново да завладява света — за славата на османската империя?

Седнали край буйния пламък на огнището, чедата на Фружин припомняха отдавна минали и най-скорошни съдбовни дни, разправяха

за тежките изпитания, за опасните мигове, за храбростта на родните братя. За безграничната обич, за предаността, с която ги бяха посрещнали. Силата на османците бе сломена. Напролет крал Владислав и Хуниади щяха да продължат похода, да превземат турската столица Одрин, да подадат ръка на съюзниците в Цариград, да отхвърлят завинаги грозната робия.

Духнеше ли долнякът, стопеха ли се ледовете — отново щяха да поемат. Молбите на султана за сключване на мир показваха страха му от нов поход. Владислав III протакаше преговорите, печелеше време, подготвяше нови съюзи — за последния удар, който щеше да изпрати османците там, откъдето бяха дошли.

Дойде лятото.

И както през зимата нечувани студове бяха сковали водите и заприщили друмовете с преспи, колкото човешки бой, сега пък нечувани горещини пресушиха реки и потоци, земята се напука, нажеженото небе гореше бяло, без нито едно облаче.

А преговорите все продължаваха. Съюзниците изказваха все по-нови и неизпълними желания, поставяха нови условия. Султанът на всичко се съгласяваше.

— Не ми харесват тия протакания... — каза веднъж Шишман на баща си. — Тук се крие нещо. Мурад отстъпва, за да нанесе после удара си. Желязото се кове, докато е горещо. Не казва ли народът: „Змия в пазва, огън на скут и мишка в торба стоят за зло на тоя, който ги държи?“ Какво има тук да се надхитряваме? Ще замина с Асена за Сегедин. Искам с очите си да видя какво става там. Той ще гледа, както му е обичай, да получи нещо само за себе си. Казват, че там бил повикан и Влад Дракул. Чудно ми е защо викат власите, а на нас нищо не обаждат. Ти си приятел на Хуниади, на краля. Не бива да гледаме със скръстени ръце...

Шишман изтри потта, която се струеше на поточета по врата му. Едра жила биеше гневно по средата на челото му.

Фружин сви вежди. Неясна тревога го загложди.

— Турците трябва да са много натясно — продължи замислен Шишман. — В Мала Азия Караманлията зле ги е притиснал... Елена в Цариград дебне и чака удобния миг да хвърли, заедно със синовете си, султанските притеснения. Нека братовчедите се карат кой ще замести на престола бездетния им брат, императора Йоан. Но Елена не спи.

— Ама и Мурадовица не спи... — поклати глава Тамара, най-голямата дъщеря на Фружин. — Щом е потрябвало да идва чак в Сегедин... Мара ще успее да изкопчи нещо за своя род... Мурад е внук на Оливера, жена му Мара също е сръбкиня. Нали е дъщеря на Гюро Вукович и внучка на Мара Бранкович. Мара и Оливера бяха сестри, дъщери на княз Лазар. А сега султанката Мара работи пред Мурад в полза на сърбите...

— Ех, докато беше жива нашата Мара, султанката на Мурад първия, тя ни закриляше, тя ни спасяваше... Мурад в очите я гледаше. И досега на гроба и в Бурса ден и нощ гори кандило. Такава е заповедта на мъжа ѝ. За вечни времена. И турците се покоряват на повелята на мъртвия си повелител... — пошъпна старата кесариса и наведе тъжно чело над къделята и вретеното, което тихо бръмчеше в ръката ѝ.

— И майка ни беше дъщеря на княз Лазар... — каза Фружин — ала той никога не помогна на зетя си, нашия баща... Когато трябваше да му изпрати помощни войски при обсадата на Никопол, дядо ни се задоволи само да вземе Пирот.

— Трябва и вие да бъдете като тях. Да гледате, първо, своята изгода! Инак винаги ще губите! А право имат само силните... — пошъпна старшата снаха, венгерката, която се осмеляваше да вземе думата пред свекъра си, и продължи да везе гергефа си край прозореца. — Слабия всеки го газии! Богатите земи дават богати доходи... А с парата се купува всичко. Деспот Георги има 50 000 дуката годишен приход. Затова може да плаща на наемници, да прави скъпи дарове...

Пратениците на Мурад II пристигнаха в Сегедин на 1 август 1444 година със заповед да сключат мир на всяка цена.

Крал Владислав ги прие с велика чест, седнал върху трона си с шлем, около който се виеше диадема, загърнат в дълга наметка, под която святакаше сребърна ризница. Той стана прав, разгърна пергамента с условията на договора и бавно почна да чете:

Точка първа. Влашко да се върне под властта на унгаро-полския крал и чешки управител Владислав III Ягело. Ала влашкият войвода да плаща данък на султана.

Точка втора. Деспот Георги Бранкович получава обратно от султана Смедерево, Ново бърдо и цялата сръбска земя. Ще плаща данък на Мурад II и ще му дава определено число войски в помощ.

Точка трета. Унгарците се задължават да не преминават вече Дунава и да не навлизат в османската империя, а турците да не минават Дунава и да не нападат маджарските владения.

Точка четвърта. Цяла България остава в турска власт.

Шишман и Асен се спогледаха. Сякаш лава се изля в жилите им. Струваше им се, че губят разум.

Затова ли българите бяха помагали на кралските войски, бяха ги превеждали през незнайни друмове, бяха им давали правилна насока, бяха ги хранили и поили, бяха лели кръвта си с оръжие в ръка редом с тях?

Затова ли? За да станат изкупителна жертва, за да понесат ужаса на ново робство, за векове, завинаги?

Шишман впери поглед в младия крал, който бе положил ръка върху кръста и евангелието, заклевайки се тържествено, че ще пази вярно договора в течение на десет години, докато едновременно с него султанският наместник даваше дума, че ще спазва всички условия на съглашението, сложил ръка върху корана.

Владислав седна отново върху престола. Лицето му беше заруменяло, светлите му коси блестяха, мокри от пот. Дали само от тежестта на короната, която притискаше челото му с толкова трудни задачи? Но той отбягна да срещне погледа на Шишмана.

Българските князе стискаха юмруци, стискаха зъби, за да не изрекат в гнева си някое прибързано слово. Трябваше да се обмисли. Да се изчака. Нима това беше последното решение на краля? Възможно ли беше?...

А българите отвъд Дунава се готвеха ден и нощ да посрещнат отново освободителните войски — за последната победа. Трупаха припаси, криеха оръжие, подготвяха дружини и войводи. Горите се изпълниха с хайдути, селата с ятаци.

Те чакаха свободата, която трябваше да огрее и последното кътче заробена бащиния. А какво щяха да научат? Отново мрак забулваше цялата българска земя. И само нея. Дори арнаутите бяха използвали победата при Морава, за да си възвърнат старите права и свободи.

Шишман изстена дълбоко в себе си, пронизан от жестока болка. Затова ли бе придружавал баща си във всички тежки и успешни походи, затова ли българите бяха помагали да се издигне честта на угрите и тяхната държава, както бе писал крал Жигмунт в грамотата си

от Фенолдвар? Затова ли Фружин бе ходил на преклонна възраст да уговаря Скендербег за обща борба?

Разбуниха се, развълнуваха се българите от Темешкия Банат, на големи тълпи се стекоха към новия Търнау. Идеха стари и нови преселници, всички, които бяха тръгнали заедно с победните отряди на Янкула войвода на връщане от Златица и Куновица...

Фружин слушаше бурята от гневни викове, които надаваше огромната тълпа, гората от стиснати юмруци сякаш внезапно се вдигна към него. Той закри лице с ръка и подири подкрепа с другата. Спуснаха се да го хванат, сложиха го внимателно да седне, изгледаха се настръхнали. Не беше ли някога така загинал Самуил, без сила да понесе страшната обида? Какво щяха да правят, ако го загубят? Той беше последното им упование. Поразени, всички гледаха как тая горда беловласа глава бе свела чело в неизказана мъка, как тия мощни рамене се тресяха в беззвучни ридания. За трети път плачеше Фружин през живота си.

Първия, когато бе научил за гибелта на първородния си брат Александър, загинал в 1418 година като управител на Смирна, застанал начело на султанската войска, за да се бори срещу Бьореклюдже Мустафа и неговите последователи. Този, който не бе пролял кръвта си като защитник на своите братя, бе платил с главата си предаността към чуждата вяра в далечните малоазийски усои на планината Силайос. И Фружин бе плакал от срам и негодувание.

Втори път, от безкрайна милост, когато бе научил за смъртта на братовчеда си Костадин, верния и предан другар — нещо рядко и ценно, по-ценно от всичко на света.

И сега, за трети път, сърцето му се бе сломило от жестока и непоносима вест. И той нямаше сили да я понесе. Всичко бе напразно. Всичко бе загубено. Завинаги.

Шишман, първенецът му, се осмели да докосне беловласата глава с нежна ласка. Позова едва чуто:

— Татко...

Фружин вдигна чело. Умореният поглед се спря върху чедата му. Лицето му едва забележимо се проясни. Лека багра оцвети восъчното му лице. Животът се връщаше в жилите. Не. Не всичко беше загубено. Докато те бяха живи. Младите.

След десет дни, късно през нощта, когато прохладният вятър, слязъл от планината, носеше малко ведрина над толкова безсънни чела, един морен конник препускаше с последни сили към замъка Файдаш, за да донесе на благородния кесар Фружин нечакана, чудна вест.

Събудиха стареца с известна предпазливост. Вече втори път той бе получил сърдечна немощ. Но Фружин повели веднага да пуснат при него късния гост. Беше готов да чуе всичко. И добро, и зло. Твърде често, през дългия си живот бе посрещал поразяващи вести. Простря ръка към посланието.

Първородният му син избърза и пое първи писмото от гончията. Разчупи печата, хвърли няколко трескави погледа върху ситно изписаните букви. Лицето му ту бледнееше, ту пламваше, най-сетне той погледна баща си. Очите му горяха. Гласът му се пресичаше от вълнение:

— Асен пише от Пеща, че Владислав получи нечакана вест от папата. Венециански кораби, генуезки, дубровнишке, много войска отплували към Цариград. Турците водят сега бой с Караманлията в Мала Азия. Мурад предал власт и престол на сина си Мехмед и се прибрал в Магнезия. Младият султан няма да може да се справи! Татко! Сега или никога!

Шишман цял трепереше. Не разбираше защо в очите на баща му се таи толкова грижа и съмнение. Старецът дълго препрочита писмото сред дълбоката тишина, в която се чуваше само силното дишане на младите. Най-последно рече:

Разбирам. Ала между Владислав и Мурад е сключен мир за десет години. Затова султанските войски са слезли отново на юг. Папата много късно изпраща своята помощ...

Буйният Срацимир гневно извика:

— Никога нищо не е късно! Трябва ли да чакаме османецът да разгроми врага си в Анадола, та да се обърне после към нас? Ще чакат ли тогава десет години? Разбирам. Клетва не се нарушава. Но това е клетва, дадена на неверник!

Фружин сви гъстите си бели вежди, сивите му очи стрелнаха най-младия от синовете му. Не. Срацимир не беше прав. Бог беше един за всички. И всеки се кълнеше пред него според своята вяра.

Срацимир разбра. Лицето му пламна. Той простря ръка:

— Нека грехът падне върху мене! Аз първи да загина в боя. Но борбата ще продължим докрай!

На разсвет втори гончия донесе послание с кралския печат: бизон и орел. Владислав III известяваше на многопочитания Фружин, кесар де Максонд, че обявява нов кръстоносен поход за освобождаване на християнските земи в Европа, останали под властта на неверника.

Като мълния падна новината сред българите. Не остана мъж да не се спусне да се стяга за похода. Старци, юноши, всички предлагаха немощните си сили, с каквото могат да помогнат. Предишни и най-нови прешелци се събираха в отряди под лъвското Шишманово знаме. Жените сваляха от врата си нанизите жълтици, орачи продаваха охранените си волове и си купуваха оръжия: арбалети, копия с куки на края, новите дълги пушки, които се палеха с фитил.

В замъка Файдаш челядта на кесаря Фружин се събра на върховен съвет.

Оръжие. Трябваша много пари за оръжие.

Замислен и тревожен, Шишман се разхождаше надлъж и нашир в голямата приемна, където баща му бе свикал българските първенци. Нямаше време за много умуване. Трябваше веднага да се вземе решение. Всички се спираха на една мисъл, ала никой не се решаваше да я каже. Най-сетне Шишман застана пред баща си, който беше подпрял чело на десница, облакътен върху дръжката на разлатия дъбов стол. Старият полека вдигна глава. Отправи остър взор в очите на първенеца си. И разбра. Решението бе взето.

— Татко! — гласът на Шишман тръпнеше в сдържано вълнение. Всички се обърнаха към него, затаили дъх. — Няма други изход. Трябва да продадем имота си. За какво ни е нужен? Ако сполучим — няма да ни трябва. А... ако не сполучим. Пак няма да ни трябва. По-добре да загинем там, отколкото да живеем тук!

Братята и сестрите му наведоха глава. Нямаше друг изход.

На 5 септември 1444 година в замъка Файдаш се събраха много знатни люде. В присъствието на кантор Матиаш, на пазача на регистрите Стефан, на каноническите братя Варнава, Владислав и Мартин, както и на господин Йоан де Зехен биде изповядана продажбата на имението „Файдаш“ и прехвърлянето му, с всички негови орни земи, гори и воденици и техните приходи от кесаря на бившия Мачвански бан Ладислаус де Марот. В продавателните книжа

кесар Фружин заедно със сина си Шишман и другите си синове и дъщери се отказваше „завинаги от правата си върху този имот, като получаваше срещу него 400 форинта от чисто и пълноценно злато“.

Договорът, скрепен с висящ печат, подписан в неделята преди Малка Богородица на 1444 година, позволи на Фружин и рода му да получи пари, равни на килограм и половина злато или на двеста охранени вола. С тия пари те купиха оръжие за своите отряди. Към тях се стичаха всички българи от областта Максонд, заселниците на остров Росд северно от Пеща, последните бежанци, дошли с войските на Хуниади.

Но българските князе не бяха продали само имота си. Те бяха принесли най-голямата жертва, по-скъпа от собствения им живот.

За да поеме отново водачеството на похода, Янош Хуниади бе сложил условие: да му бъде дадена българската корона. И Шишмановци му я бяха обещали. Защото те не се бореха за власт и първенство, а за свободата на поробената бащиния, все едно кой ще носи царския ѝ венец.

На 20 септември съюзните войски преминаха Дунава при Оршова. Унгарци, поляци, чехи и словаци, хървати, бошнаци, и власи отново бяха поели пътя през земята на българите, като им носеха с развените си знамена най-пламенните надежди. И отново се спуснаха робите натам, където се чуваше екът от бойните тръби и ударът на барабани. Отново грабнаха мотики и боздугани, ножове и сопи, товареха коли с храна, притичваха се да сочат пътища, да следят движението на врага.

Този път сърбите не взеха участие. Те бяха вече получили, в договора с Мурад, независима държава. И сега искаха да му покажат своята вяност, без да се излагат на опасност да загубят постигнатите правдини. Бургундският херцог даде пари за въоръжаване на флотата, морските републики предложиха корабите си, в Цариград бяха готови да се присъединят в решителния миг. За последен път християнският свят се беше обединил с общи усилия да прегради пороя на османската сила.

От своята монашеска килия Елена Драгаш ръководеше, насочваше, вдъхновяваше. Защото престарялата византийска императрица нямаше друга мисъл, друг копнеж, освен да види родната си земя свободна. Откак баща ѝ, велбъждският деспот Константин

Драгаш заедно с побратима си, прилепския крал Марко, бяха паднали в битката при Крайова като турски васали, Елена бе издигнала манастир, за да се служат упокойни, дано бъде простен грехът им. Нали за тази свобода баща ѝ я беше дал като залог, за вярна и дружна борба против общия враг, на много по-възрастния от нея император Мануил. Нали за това тя бе пожертвувала своята младост — да бъдат свободни всички балкански земи. Защото в жилите на Елена Драгаш, течеше смесена кръвта на всички народи от полуострова. Майка ѝ Тамара беше дъщеря на българския цар Иван Александър, едната ѝ баба, деспотица Доя, беше сестра на сръбския цар Стефан Душан, а другата, Теодора, бе дъщеря на влашкия войвода Иван Бесараб. Бащата на шестимата ѝ синове беше византийският император Мануил Палеолог.

ОВЕЧ

Бдинската крепост падна. Войските продължиха похода все покрай брега на Дунава, към Никополската твърдина, където щяха да срещнат влашкия войвода с конницата му. Планът на Хуниади беше да се стремят все към морето, където щеше да ги чака флотата с помощните папски войски. После щяха да пресекат Стара планина през прохода Овеч — Айтос, за да поемат към Одрин и Цариград, преди султанът да успее да премине великия брод с малоазиатските си войски.

Бързото придвижване беше залог за успеха.

Последните есенни дни заливаха Дунавската равнина с необичайни горещини. Сякаш лятото се беше върнало. При Никопол войските се разположиха на стан, за да почакаат влашката помощ. Войводата Влад Дракул бе стигнал вече до българското село Сулон и там даде на хората си кратка почивка, преди да продължи към Никопол. Конете цвилеха, подушвайки сеното, което селяните носеха от околността. Задимиха огньовете, на които се разнесоха пламъците на подпалените им черкви, които кардинал Цезарини бе заповядал да бъдат унищожени, понеже не били католически, а схизматични.

След залез-слънце няколко разузнавачи на войводата, които бяха отишли да подирят в околността свързка с главното ядро на кралските войски, доведоха при Влад Дракул някаква старица с разрошени бели коси, гърбава и дрипава, която гледаше със зли и горди очи тия, които я водеха, мъчейки се да се изтръгне от яките им ръце. Тя мърмореше нещо заканително и сочеше към селото, откъдето излитаха черни облаци дим, изпъстрен с огнени искри.

Дракул заповяда да я пуснат и попита какво е сторила. Войниците обясниха, че хората от селото смятали вещицата Секуза за подбудител на тия, които отказвали да дават храна и фураж на хората му. Тия, които били минали преди тях, палили храмовете им, наричали ги неверници и ги обсипвали с укор и присмех. Но когато обясниха на врачката, че новодошлите през Дунава войски са православни и се

кръстят като тях, и четат молитвите си на старославянски пак като тях, тя се успокои.

Влад Дракул накара да я нагостят и надарят, после си подаде ръката и весело каза:

— Разправят, че си била голяма знахарка. Хайде, познай какво ме чака. Ще спечелим ли битката?

Старата го изгледа намръщено.

— Аз мога да ти кажа и без да гледам на ръката ти... — тя втренчи поглед в една точка, помълча малко, след това потрепера, косите ѝ настръхнаха. — Ти отиваш, синко, на голям бой. На страшен бой. Отначало ще имате победа. Но после войските ви ще бъдат разбити... А кралят ви...

Тълмачът отвори уста, но сякаш онемя, ужасен от това, което бе чул. Ала войводата бе разбрал. Във Влашко владетелите пишеха грамотите си на езика на шкеите, както там наричаха българите.

Врачката усети как гневът му всеки миг нараства и преди да избухне бурята, тя каза:

— Дайте ми една билюрена чаша.

Влад плисна виното от купата, в която пиеше, и я подаде.

— Сега я напълнете с чиста вода от извора, хе там, в долчинката...

Когато звездите се отразиха във водата, която блестеше в чашата от зеленикаво чешко стъкло, старата се надвеси над нея и изрече някакви заклинания. Войводата погледна в чашата и зърна трепкащ образ, който ставаше все по-ясен: отрязана мъжка глава със склопени очи и скръбно сгърчена уста.

Влад Дракул се дръпна, сякаш клъцнат от змия.

На съмване те препускаха към кралския лагер, разпънал шатри край буйните води на Росица. С шумна глъчка на разнороден говор войскарите чистеха оръжието си. И тук се разнасяше мамещ мирис. На огромни шишове се въртяха тлъсти овни. Людете носеха погачи и вино, което изливаха в каменни корита, та и конете дори се напиваха и развеселяваха. Отвсякъде прииждаха яките планинци и молеха за оръжие. В кралската шатра чакаха всеки миг вестоносец да съобщи за движението на папската флота. Едни почиваха, други слушаха, събрани около някой песнопоец, напеви за древни битки и подвизи. Пяха, играха. Може би за последен път в живота си. Влашките хора

тъй много приличаха на българските, само че по-бързи и по-леки. Изправен пред шатрата си, огромен и снажен, трансилванският войвода с доволна усмивка слушаше новата песен, която заливаше цялата българска земя:

*Янкула, млада Янкула,
Янкула, влашка войвода!*

Хуниади погледна игрите и песните на тия, които смяташе за свои бъдещи поданици, после се отправи към шатрата на крал Владислав, голяма като къща. Насядали навън, върху постлани кожи, в топлата есенна нощ, съюзниците започнаха препирни. Виното гореше кръвта, развързваше езиците и ръката лесно стигаше до оръжието. Хуниади слушаше, топеше дългите си мустаци в паниците с резливо вино и мълчеше. Младият Владислав също мълчаливо слушаше буйните разпри, тъжно оборил чело в невесела размисъл.

Прав ли беше папският легат, като го беше освободил от клетвата на мирния договор? Вярно ли беше твърдението на кардинал Юлий Цезарини, че християните могат да не удържат дадена дума на неверник? Наистина ли Унгария нямала право да склучи мир с османлиите без съгласието на папа Евгений IV. И бе дал нова клетва пред кардинала в името на светата Троица, светата Дева, свети Стефан и свети Владислав. Но в дълбините на сърцето си младежът се съмняваше, че тази клетва е справедливо дело.

И ето че сега и Влад Дракул идваше да сипва масло в огъня.

Той все по-дръзко се препираше с главния вожд на бойните действия Янош Хуниади. За храбривия витяз на унгарците шепнешком се разправяше, че бил син на крал Сигизмунд, роден от Ершейбет Морсини, хубавица бяла като снежен крин, стройна и златокоса.

— Та с тази ли войска смятате да победите султана? — подхвърляше язвително Дракул. — Мурад ходи на лов с повече люде, отколкото са вашите пешаци! По-добре се върнете обратно, докато е време!

— Ти си предател към кралската корона! — извика Хуниади с пламнали от гняв очи. — Ти не искаш да изпълниш задълженията си

като васал! — и той скочи, извади меч, готов да се защити от яростта на Дракул, който се бе нахвърлил с оръжие към него.

— Аз си изпълнявам задълженията по-добре от вас, които не удържахте клетвата си пред султана! — извика дръзко влашкият войвода, но видя, че към него се спущат стражи, и побърза да добави: — Моят син ще ви докара още четири хиляди конници! Но къде са обещаните от хетман Искра две хиляди пешаци? — И докато му връзваха ръцете, продължаваше да крещи: — Тук виждам само войводата Чейка с няколкостотин пешаци и сто конници... Не вярвайте много на цариградския. Той мрази западняците толкова, колкото и турците. Ще потрива ръце, като види да се избивате взаимно. Брат му Костадин може да е на вашия униатски ум, но той още не е взел короната от бездетния император, макар да се нарича на името на майка си — Драгаш! Генуа и Венеция са много щедри на обещания... Но турското злато блещи по-силно от папските клетки!

Това, което казваше Дракул в яростта си, го мислеха всички, но само той се осмеляваше да го каже. И като изля яда си, Влад се укроти. Отвързаха го. Наляха отново купите догоре и ги пресушиха до дъно. Кардинал Юлий използва мълчанието, за да напомни дълга към поробените християни. И всички изведнъж си спомниха, че може би и те скоро ще тръгнат на дълги върволици, с дебели окови на шията, към пустините на Анадола. Вързани със синджири, жените и децата им щяха да бъдат отвлечени по незнайните друмове на робията, еничари, робини в харемите, а селищата им щяха да бъдат сринати и опожарени като на българите...

Почна да зазорява. Войските вече почиваха в дълбок, кратък сън, събирайки сили за новия поход. Оборил чело, седнал пред шатрата си, Владислав се бореше за последен път със своите угризения и колебания.

Да се върне назад? Невъзможно? Да тръгнат напред? Срещу мрачната неизвестност? Колебанието идваше повече от неувереността в правотата на своето дело. Но можеше ли за втори път да стане клетвопрестъпник? И все пак той знаеше, че върши нещо лошо и нередно. Младият султан бе още неопитен, макар и обграден с изпитани и мъдри държавници, опитни пълководци. Мурад спокойно му бе отстъпил престола, уверен в подписания десетгодишен мир, за да може най-сетне да се отдаде на любимите си занимания: науката и

изкуствата. Но дали папската флота щеше да препречи пътя към войските му, ако речеше да се притече на помощ от Мала Азия?

А защо от юг не идеше никаква вест?

В това време летящ като стрела гончия препускаше от Одрин към Мала Азия с писмо до стария султан в Магнезия. Съветът на пашите го молеше да поеме отново властта и се притече на помощ на сина си, четиринадесетгодишния султан Мехмед, за да спаси османската империя от страшната беда, която бе надвиснала над нея. Таен издайник бе известил в Одрин за приближаващите чужди войски.

Някаква ръка леко се положи върху рамото на краля. Владислав трепна. Дракул бе прочут със своята буйност и сприхавост, ала имаше меко сърце и гледаше с жал и обич деветнадесетгодишния младеж, който се огъваше под бремето на тежките си мисли.

— Не се терзай... Ще стане това, което е отсъдено. Всеки получава онова, което е заслужил. Ако са се свършили дните на Византия, ще победи османският цар. Ако ние сме сговорни, ако си заслужим победата, тогава ще прогоним османците там, откъдето са дошли. Нищо не се получава даром. А ти не се мъчи. Млад си още и нямаш грехове за плащане...

Владислав поклати глава и въздъхна:

— И аз имам грехове. Не трябваше да взема престола, който по право и по закон се падаше на Ласло, внука на покойния крал Сигизмунд. Момчето се роди, наистина, няколко седмици подир смъртта на крал Албрехт, но майка му бе законна дъщеря на маджарския крал.

— Не, не е така... — побърза да го успокои влашкият войвода, като седна върху ниското столче срещу краля. — В съвета предпочетоха да изберат тебе пред невръстното пеленаче, за да не се яви спор за настойниците, за да не се разкъсват силите в тия страшни дни. Ти, законният крал на Полша и Литва, си и законен крал на Унгария. Така силите на нашия съюз вече с топ не можеш да ги разбиеш.

— Да. Но Ласло Постумус, както го наричат, роденият посмъртно, расте и все някога ще подири правата си.

— Ех! Дотогава много вода ще изтече. Сега най-важното е да се спасим от турската напаст...

Владислав отново недоверчиво поклати глава.

— Грехът си остава грях. А аз имам още един. Престъпих дадена клетва. Наруших закона.

Дракул се замисли, после каза:

— Има и неписани закони, синко. Ако ти си нарушил договора със султана, то и султанът е нарушавал договори. Мурадовите грехове са повече от твоите и везните на възмездието ще се наклонят към него, претоварени със зли дела.

Владислав внезапно дигна лице. В утринния здрач очите му радостно заблестяха. Бодро и поривисто прозвуча гласът му:

— Нима и Мурад е нарушил договор?

— Ха! Не знаеш ли? Но ти си толкова млад! В един поход против българите. Султанът беше обсадил едно тяхно градче, но се заклел пред жителите му, че ще ги пощади, ако се предадат. Но когато те излезли извън крепостните стени, Мурад нарушил обещанието си и ги отвлякъл в плен. Така че сега заслужено му се връща.

Младежът тъжно се усмихна:

— Тогава и на мене ще се върне.

Влад Дракул скочи, заметна с плаща си раменете на краля, които бе потръпнал.

— Ако си: сторил някому добро, без да чакаш награда, тогава грехът ти се заличава. Знам го от майката на моя баща. Тя вареше билки, лекуваше болки, които никой не можеше да изцери, разгатваше знамения. Когато се яви преди години опашатата звезда, тя предрече лошите кървави дни. От нея съм запомнил няколко неща. Не се унижавай в трудните времена, не се превъзнасяй в дните на славата и мощта. Гордостта е най-страшният грях. Запомни, че светът е колело. Днес падат едни, утре се въздигат други. След най-черната нощ изгрява слънцето. Човек трябва да носи юнашки това, което му е отредил животът. И като тръгнеш по един път, не се обръщай никога назад. Бъди спокоен, Владислав Ягело! Ти си тръгнал да освобождаваш злочести люде, без да чакаш за това друга награда освен смъртта. Ти не дириш слава и власт, а само можеш да ги загубиш. Това е велико дело. И то ще натежи във везните на вечната правда. Тя никога не забравя да заплати всекиму заслуженото...

Дракула също потрепера. От утринния хлад или защото си бе спомнил видението в магьосаната чаша? Сънувал ли беше, истина ли?

Смътен страх го изпълни. Той отново погледна младежа, който все още седеше неподвижен, потънал в грижовна мисъл.

— А най-вече пази сърцето си чисто от надменност, сине мой!

Развиделя. Над далечните планински върхове небето пламна алено. Задуха свеж ветрец. Идеше нов ден, пълен с неизвестна прокоба. С внезапно решително движение Владислав стана, разкърши рамене, плисна лицето си със студената вода, която му поднесе в сребърен съд притеклият се оръженосец. По лицето му бавно се изписа спокойна твърдост. Часът на съмненията бе отминал.

Идеше часът на делото. И той бе вече готов да го приеме.

Крепостта Раховица падна сред пламъци и кръв. Градището при Нови пазар изравниха със земята. Шуменската твърдина се покори след тридневна упорита обсада, разрушена от чешките бомбарди и безумната смелост на поляци, унгарци, хървати и власи, които с лъкове и пушки сваляха с точна стрелба всеки, който се опитваше да излезе из железния обръч на обсадата, от дързостта, с която българите се катереха по стените. А местните люде се стичаха отвсякъде на помощ, подтикнати от страшна неволя, крепени от огнена надежда:

— Отвлякоха жена ми в Дрянополе!

— Посякоха баща ми и майка ми!

— Задигнаха стадото ми!

— Изгориха селото ни!

И всеки носеше, даваше всичко, което има: имот, живот.

Но когато на 4 ноември пред съюзените войски се изпречи страхотната, непревземаема твърдина на Овеч, всички изтръпнаха. Ненаправно турците я бяха нарекли Таш Хисар.

Каменна крепост!

И наистина тя беше цялата изсечена в скалите, недостъпна, извисена и горда. Препречваше пътя всекиму, който искаше от север да мине към юг или от юг към север. Зована на гръцки Проватон, на български Овеч, по турски Таш Хисар — тя беше ключът за победата. Седем години турците я бяха обсаждали, докато падне в ръцете им и открие пътя към северните задпланински земи, към трайната окончателна власт над завладените български предели.

Все там край Овеч бяха загивали безчет неустрашими борци. Там бе паднал в неравен бой великият войвода Иван Асен, брат на Иван Шишман, в страшната битка, станала през осемнадесетата година от

царуването на Шишмана, когато в 1388 лето се бе решила съдбата на българската държава. Там народът още тачеше паметните стълбове, които хан Омуртаг бе издигнал в чест на прославените си бойци, паднали в защита на границите му копан Окорсис от рода Чакарар и копан Онегавон от рода Кувиар.

Народът помнеше древни подвизи и славни имена. Затова се надигна като един човек, щом разбра, че между освободителните войски се намират и люде от Шишмановия род. Откъм Сливен дойде на помощ дружината на Кусан войвода, която ги бе чакала цяла година в непристъпните старопланински усои. Събраха се отново хиляди хайдути под главатарството на Радан, който водеше момчета чак от Софийско и Средногорието.

Откъм запад крепостните стени на Ташкент се извисяваха над непристъпни стръмнини. На изток дълбок ров, през който течаха пенливи води, отбити от реката, не позволяваше човек да пристъпи към твърдината, както на юг отвесни скали не допускаха никой да се изкатери по тях.

Само откъм север можеше да се направи пробив. Но трябваше да се изкатерят по изсечените в скалата стълбички, по които не можеха двама души да се разминат, а всеки смел юнак ставаше прицел на безброй лъкове откъм защитните кули. Или пък да се щурмува главната порта, пред която беше вдигнат мостът над дълбокия прокоп. Ала от кулата над моста бдяха ден и нощ стотици стрели с ястребово око.

Когато турците обсаждали седем години крепостта, един конник се опитал да изкачи на един дъх, в бясно препускане, стръмните стълби в скалата, но като стигнал горе, паднал мъртъв, той и конят му, от непосилната умора.

Тогава Хуниади реши.

Трябва на всяка цена да се намери тайният проход, издълбан в скалата, за който людете шепнеха и го наричаха Дяволската пътека, защото който минеше веднъж през него, не се връщаше обратно жив, за да не издаде входа. Или с явен щурм да се нападне портата при вдигнатия мост. Трета възможност нямаше. Нямаше и време за избор. И понеже не се намери човек, който да бе влизал в крепостта и да се е жив завърнал от там, военният съвет реши да се извърши невъзможното.

Овеч да се превземе с щурм.

Трескаво засвириха тръбачите бойните повели. Всеки се спусна да изпълни поръчаната заповед. Обсадните кули се придвижиха към рова пред моста. Бомбардите почнаха да се целят в кулата. Пешаците, закриляни от щитовете си, заредиха нападенията, щурм подир щурм, без прекъсване, без отдих, постилайки земята, изпълвайки рововете с телата си. Стрелците сваляха с точен прицел на арбалета всеки, който дръзваше да се покаже върху кулите. Тогава крал Владислав извади меч, пред него развяха знамето на свети Георги и той извика с мощен глас:

— След мен!

Прелетяха по скелята, която бяха поставили наместо изгорения подвижен мост, почнаха да бъхтят със стенобитните машини по тежките порти. Някакъв неясен шепот се разнесе от уста на уста. Българските отряди се спуснаха подир кралската гвардия, която закриляше с щитове своя вожд. Някой бе казал, че сред войските се бият като прости пешаци и потомци на Шишмановци. От страшния боен вик на българите въздухът затрепера. Разбиха портите, нахлуха в преддверието и се спуснаха към вътрешната крепост, кацнала високо върху обширна каменна площадка.

Кралят издаде строга повеля никой да не граби скъпите дрехи и ценните предмети от скривалищата, издълбани в скалите. След това заповяда да се натрупат около вътрешната крепост сухи дърва и всичко, което може да гори. Турците, които се бяха скрили в непристъпното кале върху скалата, почнаха да се подават, без да се бранят от летящите към тях облаци стрели. Най-сетне напуснаха нажежената твърдина и се предадоха.

Древната Омуртагова крепост отново падна в ръцете на народа, който я беше създал. Пътят към Цариград, към победата и свободата, бе открит.

На разсъмване в кралския стан пристигна запенен кон. Морният гончия падна в ръцете на притеклите се стражи, извади от вътрешния джоб на кожената си ризница послание до кардинал Юлий, а после загуби сваят. Бе препускал ден и нощ, сменявайки само конете по почивните спирки.

Най-сетне! Целият стан се разбуни като разсърден кошер. Кардиналът, който ръководеше папската флота при Дарданелите, най-

сетне се беше обадил. Най-сетне венецианските кораби с помощните войски пристигаха!

Ала вестта бе неочаквана и страшна.

Султан Мурад пренесъл войските през Босфора! Заплатил на генуезките и венециански кораби по жълтица на човек, позлатил ги, но успял да премине Великия брод! И сега в усилен поход приближавал старопланинските проходи с безчислено войнство, към което се присъединили и отрядите на младия султан Мехмед от Одрин.

Грозната изненада срази всички.

Но нямаше вече време за отстъпление. Оставаше само честната, смела, открита борба. Пък каквото съдбата отреди. Всички се струпаха около Янош Хуниади. Впериха очи в него. Великият военачалник е велик, защото знае как да постъпи и при най-неизгодните условия, защото побеждава и с най-незначителни сили, защото не губи смелост и в най-безнадеждните мигове. И Янкула войвода състави веднага нов боен план. В бърз поход съюзните войски да се отправят към Варна, за да изпреварят Мурадовите пълчища и да заемат по-изгодно място, да бъдат по-близо до пристана, където очакваха папските кораби.

Вестта за превземането на Овеч бе отнела всяка дързост у защитниците на крепостите Варна, Макрополис, Каварна и Галата. На 9 ноември турските паши предадоха ключовете им на крал Владислав. Вестта за приближаването на Мурадовите войски още не беше достигнала до тях. Съюзните войски почнаха с трескава бързина да се укрепяват и заемат по-изгодно положение.

Късно вечерта в западния край на варненското поле затрепкаха светлинните на нов военен стан. Но това не беше помощта, дошла с папската флота, а стохилядната войска на султан Мурад.

Все пак войските на Хуниади бяха вече успели да се окопаят дъговидно по възвишенията зад Плановското поле, от хълмовете на село Франга чак до Девенското езеро. На 2000 стъпки от тях Мурад II нареди людете си в права верига, на равно, открито поле. Ала войските му бяха пет пъти по-многочислени.

ВАРНА

Изгря най-хубавият ден на късната есен. Меко грееше слънцето сред чистото небе. В далнините гладката шир на морето се разстилаше, посипана с трепкащи ситни елмази, спокойна, без нито една вълна. Сякаш и природата бе утихнала, стаена в очакване на бурята.

Двете войски стояха мълчаливи и неподвижни една срещу друга.

Всяка страна очакваше другата първа да започне. За последен път заповедите се предаваха тихо, от ухо на ухо. Хуниади обгърна още веднъж с поглед разположението на своите. В средището бе строен кралският полк с Владислав III начело, заедно с витязите от отряди „Черно знаме“, предвождани от Михаил Силаги и босненския епископ Рафаил. Обграден от своите петстотин верни до смърт поляци, целият облечен в желязо, Владислав Ягело стоеше неподвижен върху белия си кон с дигнат наличник. Утринният ветрец леко развяваше бялото перо на шлема му. Пред него трепкаше и плющеше свиленото знаме на свети Георги, носено от Стефан Батори.

В лявото крило бяха подбрани най-прославените унгарски войски: седмоградският полк, гвардията на Хуниади, полкът на шкейлерите. Особено впечатление правеше един стар войн с дълги бели коси. Гордо изправен, той стискаше в опитна ръка поводите на алестия си кон, докато сивите му очи не изпускаха нито едно движение на врага отсреща. Шкейлерите бяха стегнали гъсто редиците си край него, готови да го бранят до последна капка кръв.

Дясното крило, разположено в равнината срещу франгенското високо било, беше изложено на най-голяма опасност. Там бяха събрани кръстоносците на кардинал Цезарини, на епископа от Гросварадин и епископа на Ерлаут. Там бяха и войските на хърватския бан Толач. Пред тях беше изкопан дълбок ров с препятствия. А зад тях две хиляди коли бяха струпани като защитна крепост. Там беше и запасната войска: влашката конница на войводата Влад Дракул и чешкият отряд на войводата Чейка.

Срещу средището на съюзниците беше средището на османлиите: строените в четириъгълник еничари, въоръжени с лъкове и огромни щитове. Високите бели кауци с дълги пискюли ги правеха да изглеждат още по-високи. И те бяха направили пред себе си защитен насип, закрепен с плет от заострени колове, а пред него бяха изкопали дълбок ров, закрит от дървета, засипани с пръст. Посред еничарите стоеше султан Мурад хан, възседнал тъмносив ат, който леко подрипваше под тежестта на късото му дебело тяло. С навъсени тъмни вежди, ала спокоен, Мурад II незабелязано местеше погледа си по всички посоки. От езерото, което се синееше в низината, се издигаше розова пара. Когато тя се разпръсна, бавно почна да се очертава разположението на противника. То беше много по-благоприятно. Мурад навъси още повече вежди, но загадъчната усмивка не слезе от плътните му устни. Ходжите завършиха молитвите си. Султанът погледна още веднъж към дясното си крило, водено от Турхан паша, после към лявото. Там беше строена спахийската конница, водена от зетя му, Караджа паша.

Три часа стояха така двете вражески войски, като се изчакваха. Но внезапно, откъм спокойното море, сред ясното небе изскочиха мрачни облаци, зафуча вятър, изви се внезапна буря и изтръгна кралското знаме от ръцете на Батори. Турците използваха смута в неприятелските редици и под прикритието на бурята незабелязано се промъкнаха до горите на франгенското било, с бесен устрем се нахвърлиха върху отрядите на кардинал Цезарини. Почна бой, в който ту единият, ту другия от двата врага надделяваше, докато се намеси и спахийската конница на Караджа паша. Тя раздели кардиналските отряди и почна да ги бие на части, преследвайки ги към крайморските блата.

Слънцето разкъса облаци и отново заблестя право в щитовете, шлемовете и ризниците на османлиите. Ян Хуниади, който следеше с орлов поглед най-малкото придвижване на врага, се спусна заедно с кралските войски в помощ на кардинала. Отблъснаха спахийската конница и я отхвърлиха няколко хиляди стъпки надалеч. Край плановското дере падна убит сам Караджа паша. Но в това време Хуниади забеляза, че почва да се огъва лявото му крило, и заповяда на краля да се върне на първото си място в средището и да не помръдва оттам. След това се притече в помощ на лявото си крило, където

шкейлерите смело отблъсваха страшния натиск на Турхановите стрелци.

Хуниади още веднъж напомни на краля по никакъв начин да не напуща мястото си, докато не сломят мощното дясно крило на турците. И се спусна с вдигнат високо меч, който блестеше на слънцето като мълния. Подире му следваха безумно храбрите шкейлери, неустрашимите седмоградци и верните му гвардейци, околисали дръзкия си вожд. Огнените трясъци на чешките бомбарди всяха ужас сред турците. Оловените топчета на пушките косяха редиците им. Тътнежът, виковете, звънът на желязото подлуди конете на спахиите и те се разпиляха по всички страни. Мурад тревожно наблюдаваше разбиването на двете си крила, но с нищо не издаваше безпокойството си. Вражеската конница още не беше влязла в боя, а те бяха останали само на еничарите.

Хуниади бе спечелил битката. Всичко бе загубено, ала сърцето на стария султан не трепна. Така някога дядо му Баязид се беше борил докрай, та каквото е писано. При Косово беше победил, но при Анкара бе загубил. Може би за втори път империята на османците трябваше да пропадне. Всичко на тоя свят ставаше по волята на аллаха. И той бе готов да умре тука, да загине заедно с хората си или да изтръгне победата. Да устои само докрай, да изчака до последния миг. И той отпрати поглед към младия крал, който стоеше там, насреща, тръпнещ да покаже като него своята смелост и неустрашимост.

Младостта е смела, но и самонадеяна. Какъв съдбовен подтик тласна дръзкия, ала неопитен младеж да пречупи строгата повеля на главния вожд на похода Хуниади?

Честолюбие ли го накара да се вслуша в някой лукав съвет: защо да се окичи само Янош със славата на победата? Младежката ли кръв не издържа, непокорна и буйна, да стои в търпеливо очакване, когато другите размахват меч и леят кръвта си? Или съдбата бе отчела последния час на един отживял дял на човешката летопис? И беше нужна невинна, велика жертва да се принесе, за да се роди новото време?

Борбата бе на живот и смърт. Жестока и неумолима. Решаваше се да бъде или не бъде една от двете враждуващи сили — за векове. Може би дните на престарялата Византия бяха завършени и нови времена чукаха на портите. Един свят свършваше и почваше друг...

Хуниади внезапно извърна глава и изтръпна.

Младият крал се носеше като вихър, следван от храбрите си гвардейци, към най-гъстото ядро на еничарите, към чадъра на султана, който стоеше невъзмутим срещу връхлитащата желязна буря. Стиснал под лява мишница дълго копие, размахващ с десница сабята на Ягелоновци, Владислав косеше всичко пред себе си. Кралското ядро сломи, разби султанската отбрана, разруши насипа, помете първата, втората, третата редица еничари. Екливо кънтеше земята от тропота на конете, потъмня въздухът от безбройните стрели, развени като плява от вятъра. Бялото перо на кралския шлем се вееше в стихията на щурма, плащът трептеше като криле връз плещите на младежа. Мурад гледаше безстрастно смъртта, която идеше насреща му. Още миг. „Аз съм синът на Ягело, победителят при Грюневалд! — искряха очите на младежа. — Ще видите, че не съм недостоеен за това име!“

Разнесе се гръмовният глас на Хуниади, който издаваше нова повеля за връщане назад, ала думите замряха на устата му. Пресекна и зовът на бойните тръби. Съдбата внезапно наклони везните към другата страна. Тъкмо когато Янош виждаше изпълнен гениалният си план.

Един висок еничарин пришпори коня си и с внезапно движение вдигна копие към кралския кон. Владислав падна. Отрядът му налетя в скрития окоп. Настана грозна безредица. Обградиха своя крал, гвардейците не щадяха живота си, за да го спасят. Седмоградци, шкейлери, словаци, власи и хървати, чехи и унгарци се спуснаха отвсякъде на помощ. Върнаха се обратно и побягналите османски отряди. Чехи и словаци сваляха с куките на копията си спахиите от конете, влашката конница долетя с бойното си знаме — глава на бик, и се спусна срещу сбиращите се за ново нападение пешаци на Турхан паша. Бошняци и хървати мятаха бойни брадви.

Не остана вече място за стрелци и конници. Пешаците се вкопчиха в страшен ръкопашен бой. В общия хаос се чуваха високите призови на ходжите, бойният вик на съюзените отряди, страхотното бучене на бойните рогове, цвиленето на побягналите коне. С морна десница войниците нямат вече сила да вдигнат меч. Кой, кой ще устои докрай?

Но когато видяха набучена върху едно копие отсечената глава на крал Владислав, главата с бялото перо и сребърния шлем — смелостта

напусна оределите редици на бойците, които със сетни сили спираха завръщащите се обратно османски пълчища.

Страшната битка трая до вечерта. Под прикритието на бойните коли, чехи и словаци останаха да закрилят отстъплението на останалите отряди. Ала никой не се яви да ги преследва. Мурад се боеше да не се повтори Куновица и остави врага да си отиде. Янош Хуниади спаси останалите войски, като ги поведе към север, отвъд Дунава. Подире им следваше отрядът на Даут паша, който наблюдаваше изтеглянето на врага.

Беше 10 ноември 1444 година.

На другия ден след съдбовната битка, когато смъртно бледото небе бавно се оцветяваше в първите утринни часове, султанът, обхождайки полето на бранта, попита Али бег, началника на еничарите си:

— Много християнски младежи лежат тука, а твърде малко възрастни люде виждам... Ако тези войски имаха повече стари, изпитани бойци, нямаше младият им крал така лекомислено да излезе от укрепеното си средище и да изтърве победата, която беше вече в ръцете им... Малко са мъжете с бели коси, които лежат тука мъртви. Кой е оня там със знамето, което притиска до гърдите си?

— Това е ерлаутският епископ, султанъм, познавам го от времето, когато ходих в Сегедин... — се поклони еничарят. — А пленения кардинал Юлиан Цезарини удушихме според твоята заповед. Оня пък там, с кръста в ръка, е варадинският епископ...

— Епископи, кардинали... — клатеше глава замислено старият султан. — По-добре беше вместо хоругви и кръстове да умееха меч да държат в ръка... А оня с дългите бели коси? — и той се спря пред купчина яки мъже, които до последния си дъх бяха вардили с тела и щитове своя баща.

Никой не можа да каже кой е. Пленниците не бяха виждали тия непознати лица, които не бяха нито поляци, нито чехи или власи, или унгарци. Господарите на „Файдаш“ не обичаха да ходят на придворните тържества в Пеща за погребения, венчавки или избори на нов крал за короната на свети Стефан. Малцина познаваха стария кесар Фружин, господар на Максонд, сина му Шишман втори и

другите му чеда, които бяха предпочели да бъдат погребани в родната земя, отколкото да живеят в разкошните имения на чуждата.

И внукът на Баязид Светкавицата продължи обиколката си. В това време венецианската флота приближаваше водите на Варненския пристан, ала тя можа само да послужи като защита на отстъпващите съюзени войски.

ФРУЖИН

Странно, загадъчно име, измъкнало из сумрака на вековете, което се завръща с точността на комета, за да запечата края на първата, а после на втората българска държава. Два пъти то се явява като неумолима поличба в летописите на нашия народ.

Синът на последния български цар Иван Владислав се казваше Фружин. Братоубийствени разпри бяха разслабили силата на държавата, бяха я разделили на две — Преславска и Охридска — докато вражата сила я бе сломила, ала не със силата на оръжието, а с подмолното подриване.

Цял живот Фружин се бори с всички средства да възвърне свободата на родината. На планината Томор той помагаше на юначния Ивац, а в пределите на Византия той кроеше заговори и бунтове. Докато брат му Алусиан остава верен на византийския василевс и му помага в зловещото дело против родната своя земя, Фружин, ослепен и заточен в един малоазиатски манастир, умира в мрачна и трагична самота през 1030 година.

Синът на последния български цар на втората държава пак носи съдбовното име Фружин. И както Самуил и Арон продължават братоубийствените крамоли между Петър, Михаил, Иван и Боян, така Иван Шишман и Срацимир — синовете на Теодора и на Сара — продължават разприте, започнали между сръбкинята Ана и гъркинята Теодора, докато отново държавата се разделя на две: Търновска и Видинска.

Омразата и неверността скъпо се заплаща. Когато родни братя се борят за власт и първенство — тогава иде злото. А веднъж дойде ли — всичко е вече напразно. Защото името Фружин значи — напразно.

Ала не. Все пак светлата саможертва не е никога напразна. Тя измива черното петно, тя грее в мрака и на най-черната робия и позволява на хората да вървят с гордо издигнато чело.

Българино! Когато отидеш да се поклониш в мавзолея на Владислав Варненчик, издигнат край брега на бурния Понт Евксински,

там, където бе пожертвувал хубавата си възторжена младост един благороден и смел младеж, дошъл от далечни земи, напуснал трон и велелепие, за да извоюва свободата на един злочест народ, когато видиш светлооки поляци и тъмнокоси унгарци да полагат венци и прекрасни китки пред изваянията на Владислав III Ягело и витяза Янош Хуниади — спри се за миг пред една скромна витрина в ширната зала с реликвите.

Не я отминавай.

Зад стъклата е изложено копие от някаква грамота на латински език. Тя говори за заселването на българи в Унгария през 1393 година. А под нея стои друго копие, пак на латински език. Това е грамотата за продажбата на владението, наречено „Файдаш“, намиращо се в комитата Заранд, според което достопочтеният Фружин, кесар на областта Максонд, заедно със сина си Шишман и другите си синове и дъщери отстъпва „Файдаш“ на достославния Ладислаус Марот — бивш бан на Мачва — за 400 истински златни форинта. Издаден в най-близката неделя преди празника Рождество Богородично през 1444 година.

Спри се.

И остави китка родни цветя в памет на Фружин и синовете му, може би заличени в мрака на историята, ала живи за нашето българско сърце.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.